

GYENGE ZSOLT: KÉP, MOZGÓKÉP, MEGÉRTÉS

Kiazmus és felemássság

STÓHR LÓRÁNT

FILMEK A FENOMENOLÓGIA TÜKRÉBEN.

A kortárs filmelmélet irányzatai közül végre a filmfenomenológia is elnyerte méltó hazai helyét a filmes szakirodalomban. Gyenge Zsolt a film-elemzés fenomenológiai elméletéről írott doktori értekezését adta ki könyv formájában (*Kép, mozgókép, megértés – Egy fenomenológiai filmelemzés elmélete*). A jeles kritikus és a MOME oktatója erős elméleti alapozásra épít, saját értelmezői keretet alkot, majd ahogyan az illik, egymástól távol eső művek csoportján teszteli elméletét, így hozza meg olvasója kedvét, hogy maga is a fenomenológia szemüvegén át lássa a filmvilágot.

A szerző az első elméleti fejezetben a fenomenológia egyik legismertebb alakja, Maurice Merleau-Ponty filozófiáját értelmezve annak filmelméleti adaptációját nyújtja. A fenomenológia többi huszadik századi nagyágyúja, Husserl, Heidegger, Sartre nem kap

„A testbe vetett emberi lét”

(David Lynch: *Mulholland Drive* – Laura Harring)

helyet az elmélet ismertetésében és mozgóképes adaptációjában, nem is beszélve a kétezres években rendkívül erős magyar fenomenológiáról. A kiáltó ürre csak részben szolgál magyarázattal a filmfenomenológia történetének, sajátos megközelítésmódjának és alapvető kérdésének értő, kritikus szellemű bemutatása, amelyből első-sorban a Merleau-Ponty iránti különleges vonzalom olvasható ki, feltehetően azért, mert a francia filozófus az érzékszervi tapasztalatok közül kitüntetett szerepet szánt elméletében a látásnak. Gyenge kötetének kettős érdeme, hogy azon túl, hogy széles körben népszerűsíti, a filozófiában nem jártas olvasó számára is segít világosabbá és használhatóbbá tenni az elméletet.

Mire is jó a fenomenológia a filmelmélet és filmkritika kezében? A fenomenológia a testbe vetett emberi lét tapasztalatára épül, s ekként a filmi befogadás pontosabb megértéséhez kiváló segéd tudomány. A számos lehetséges testi, érzékszervi alaptapasztalat közül Gyenge Zsolt a láthatóvá tett látó aktussal és a látható térrel foglalkozik, s említi ugyan, de behatóan nem elemzi a látás és hallás által indukált testi tapasztalatot, a különféle érzéki élmények egymással való összefüggéseit. A könyv alapfogalmai a látás, a perspektíva, a nézőpont, a keret és a kiazmus (vagyis „a látó és látott ... egymásba fonódása”), amelyeket a szerző film

sajátosságainak megfelelően vizsgál. A könyv egyik sarkköve a mozgókép két lényegi vonásának kimutatása, vagyis, hogy a képi ábrázolások közül „a film volt az első, ahol a (képkereten belül) látható tér és az ábrázolt tér nem esett egybe,” valamint az, hogy a film „nem csak a látás aktusát, hanem a látó látásnak való kitettségét, láthatóságát ... is állandóan megtapasztalhatóvá teszi”. A kötet egyik legerősebb elméleti megállapítása a „felemássság” fogalmának bevezetése, amely egyszerre érzékelteti a másság tapasztalatát, amit a filmbéli látás kelt, és azt, hogy a néző megörzi saját tapasztalatát is. A fenomenológiai fejtegetéseit rögtön átélhetővé és alátámasztottá teszi *A mama és a kurva* és a *Mulholland Drive* egy-egy részletének finom elemzésével.

Az elmélet próbája a filmben ritkán maga a filmkészítés, inkább a filmelemzés: milyen új szempontokat ad, hogyan bővíti egy-egy alkotás megértését az adott elmélet? Gyenge Zsolt a fenomenológia filmelemzésben való alkalmazhatóságát két életművön és a kortárs videóművészetben keresztül meggyőzően teszteli. A három fejezetből kiemelkedik Abbas Kiarostami rendezéseinek elemzése, amelyben Gyenge kitűnően játékba hozta a könyvben előzőleg vizsgált filmfenomenológiai problémákat. A második elemző fejezetet Roy Andersson munkásságának szánta a szerző, és meggyőzően érvelt amellett, hogyan bontja le a voyeur hatalmi pozícióját a „felemás” nézői tapasztalat tudatosítása. A svéd rendezőről szóló fejezet mégis töredékesnek tűnik, mert *Dicsőség világa* című rövid-filmjét követő két nagyjátékfilm elemzésének kevés teret szentel, legújabb nagyjátékfilmjéről (*Egy galamb leült egy ágra, hogy tűnődjön a létezésről*) pedig érthetetlen módon nem is tud a szöveg. A harmadik, videóművészetről szóló fejezetben történetileg kiterjeszti a mozgóképek fenomenológiai vizsgálatát és meggyőzően elemzi a kontextus jelentőségét a galériák világában futó videóművek esetében.

Gyenge Zsolt könyve az elmélettel magabiztosan dolgozó, élvezetes olvasmány, amelynek megjelenése nyomán okkal reménykedhetünk, hogy követőkre lel, gazdagodik és kiterjed – akár magyar filmekre is – a hazai filmfenomenológia elemzői gyakorlata.

L'HARMATTAN KIADÓ, 2017.

